

59. szám. Kolo'svár Karátson Havának 20-dikán. Megvolt a Ráday-könyvtárban.

61. szám. Kolo'svár Karátson Havának 30-dikán. Megvolt u. o.

GYALUI FARKASnak nagy szeretettel és lankadatlan buzgalommal feltárt adatai mellé az Országos Széchényi Könyvtár példányát azzal a kívánsággal állítjuk oda, bár mielőbb előkerülnének vidéki könyvtárainkból az *Erdélyi Magyar Hírvivő* még eddig ismeretlen számai is. A végső következtetés pedig csak az lehet, hogy őshírlapjainknak — tehát a XIX. század határáig, talán a *Hazai Tudósítások* megindulásáig (1806) megjelenteknek — a lelőhelyeket is pontosan feltüntetendő teljes bibliográfiájára az irodalom-, könyv- és sajtótörténetnek egyaránt égető szüksége volna.

DEZSÉNYI BÉLA.

Két régi újság póre egy utánnomás körül. Az újság olyan könyv, amelyben mindennap új fejezet nyílik. Egyedül a cím köti össze a napról-napra megjelenő számokat s biztosítja az újság egységét. Mert a tartalomnak is csak kis része eredeti; a tudósítások, sőt a hírek egy része is közös forrásból származik, úgyhogy sok esetben változtatás nélkül jelenhetik meg egy-egy cikk két újságban egyszerre. Néha egész hasábok, sőt egy-egy egész szám is megegyezik két különböző újság között és például a kisebb igényű újságolvasók részére készülő szórakoztató vagy irodalmi mellékleteket sokszor egy központban állítják elő s csak utólag nyomtatják rá annak az újságnak a címét, amelyhez az egyes számokat mellékelik.¹ Külföldön egyes vidéki hírlapok csak a helyi híreket nyomtatják rá a már készen kapott újságpéldány szabadon hagyott hasábjára. Az így előállott hírlapváltozatok hasonlítanak a könyvek címlapkiadásaihoz, csak az a különbség, hogy alkalmazásukra még sokkal nagyobb tér nyílik és a legkülönbözőbb formákat ölthetik. Mert a nyomtatás műszaki lehetőségeinek fokozott kihasználása egyik fontos ismertetőjegye az újságnak a könyvvel szemben.

Nem lesz érdektelen éppen ezért megismerkedni a *legrégibb* hazai hírlapváltozattal. Ez — legalább is eddigi ismereteink szerint — úgy jött létre, hogy a *Jelenkor* című újság 1848. évi országgyűlési tudósításainak egy részét egy másik lapból, a *Nemzeti Ujságból* vette át, mégpedig úgy, hogy az egyes beszédeket ugyanarról a szedésről nyomtatták mindkét újság részére. Mindkettőt ugyanabban a nyomdában, a Trattner és Károlyi-féleiben állították elő s az egy szedésről történő nyomtatás, úglátszik, a szedők „találmánya“ volt, akik külföldi pél-

¹ V. ö. MKSzemle 1937. 323—331. l.

dák nélkül, maguk fedezték fel, hogy ilyenformán munkát és időt takaríthatnak meg. A *Jelenkor* és *Nemzeti Ujság* változatai tehát nemcsak magyar szempontból érdekesek, de általában rávilágítanak egy sajtótechnikai eljárás genesisére.

Emellett a változatok létrejötte kétségtelenül plágiumszámba ment és az e fölött megindult vita a magyar hírlapirodalom történetének legérdekesebb fejezetére vet részben új fényt. A mult század negyvenes éveinek újságjait a nagy nemzeti feladatok megoldásáért folytatott küzdelem tüzeiben ismertük meg. Csak a sikereket, politikai vagy irodalmi téren elért eredményeket látjuk belőlük, a szerkesztőségek belső életét, küzdelmét az anyaggal és az eszközökkel alig ismerjük. Ennek a közönség megnyeréséért folytatott mindennapi küzdelemnek nyomorúságát nem árt egy példa kapcsán, mint a tündöklő eredmények hátterét, bemutatni.

KOSSUTH *Pesti Hirlapja* 1841-ben indult el diadalútjára. Ettől kezdve a nemzet sorskérdései fölötti vita — hála a cenzura enyhébb alkalmazásának is — nagy erővel kezdődött meg az újságok hasábjain. Az újságoknál is fokozottabban fordult az érdeklődés az országgyűlés felé. Már az 1843-ban megnyílt országgyűlés tartama alatt majdnem teljesen kiszorítják az arról adott beszámolókat az újság egyéb rovatait, még a KOSSUTH példájára általánossá vált vezércikket is. A cenzurától hallgatólagosan eltűrt részletesebb tudósítás már ekkor kemény versenyt támasztott az újságok között és az 1847—48-as országgyűlésre már valamennyi lap úgy készült fel, hogy mind gyorsaság, mind pontosság tekintetében saját tudósításai legyenek a legkülönbek. A kormánypárti *Budapesti Híradó* járt elől példájával: mindenesetől az országgyűlés városába, Pozsonyba tette át lapjának székhelyét — tehette, hiszen LANDERERnek, akinél az újságot nyomták, Pozsonyban is volt nyomdája — s ettől kezdve, közel egy éven keresztül, igazában *Pozsonyi Híradó*nak kellett volna neveznie magát. Hogy pillanatnyi időt se vesztegessen el, a *Budapesti Híradó* kettős személyzetet, éjjelit és nappalit alkalmazott, minthogy az országgyűlési tárgyalások sokszor késő estig eltartottak.²

Csodálatos, hogy az országgyűlési tudósításokért folyó versenyben a konzervatívnak ismert lapok vezettek. A *Pesti Hirlap* — ekkor már különben is a színtelenebb SZALAY—EÖTVÖS—TREFORT-féle vezetés alatt — megtartotta pesti székhelyét.³ A katolikus irányú konzervatív *Nemzeti Ujság* ezzel szemben nagy önrizzel jelenti be az

² FIRTINGER KÁROLY: Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Budapest, 1900. 125. l.

³ Pedig a *Pesti Hirlap*ot is Landerer nyomtatta.

országgyűlési tudósítások érdekében tett intézkedéseit: „... hogy akár a gyorsaságot, akár a terjedelmet, akár az előadást tekintve, lapjaink minden más lapokkal dícséretesen kiállják a versenyt: evégből maga e lapok szerkesztője fogja azt Pozsonyból kezelni, s ha bár lapjaink Pesten fognak is megjelenni, a főnnálló postarendszert tekintve, a Pozsonyban megjelenő lapok sem fogják azt — kivéve Pozsony vidékét — gyorsabban adhatni“.⁴ A *Nemzeti Ujság* akkori szerkesztője, ILLUCZ OLÁH JÁNOS, nem csekély büszkeséggel emlegeti később is az 1847—48-i országgyűlésen végzett munkáját s azt valóságos hazafias cselekedetnek tünteti fel: „Hogy a martiusi napok előtt ... menyire feküdt szívemen hazánk alkotmányos fejlődése, elég bizonyágot tesznek mellettem az utolsó pozsonyi országgyűlés kezdetétől végéig általam szerkesztett országgyűlési tudósítások s bátran mondhatom, hogy nem csekély anyagi és szellemi áldozattal mindent megtettem, hogy a *Nemzeti Ujság* országgyűlési tudósításai olyanok legyenek, milyenek még az előtt a magyar journalisticában nem voltak s hogy idővel a történetírásnak hiteles kútforrásul szolgáljanak ... a legjelesebb országgyűlési beszédek legnagyobb része egyedül nekem s Gyurics gyorsíró⁵ szorgalmának köszönheti a nagy közönség elébei jutását“.⁶

ILLUCZ OLÁH JÁNOS sem mint regényíró, sem mint szerkesztő nem vívott ki elismerést magának. Fenti kijelentése mégsem volt üres dicsekvés. A *Nemzeti Ujság* tudósításainak értékét mások is hirdették: „Egy ismert tekintélyű egyéniség következő ítéletet mondott a magyar politikai lapok országgyűlési tudósításai fölött: A Budapesti Híradó leggyorsabban közli ... [azokat]: a *Nemzeti Ujság* legrészre-hajlatlanabban; a Pesti Hírlap az oppositio által mondottakat szerfölött bővérűen ... a conservatívek beszédeit pedig szembetűnőleg soványan közli. A *Jelenkor* eddig nem tartott tudósítót...“⁷

Csakugyan, valamennyi lap között a *Jelenkor* volt ebben az időben a legkevésbé felkészülve a sajtóra váró nagy szerepre. A nagymultú újság, mely 1832-ben SZÉCHENYI ISTVÁN kezdeményezésére mint első igazi politikai lapunk indult meg, HELMECZY MIHÁLY kezén egyre jobban elsorvadt. SZÉCHENYI ugyan HELMECZYVEL a negyvenes évek

⁴ 1847. nov. 2.

⁵ GYURITS ANTAL (1819—1892). Gy. elméleti munkát is írt a gyorsírásról. Már az 1843—44-i országgyűlésen is működött, 1847—48-ban pedig a régi gyorsíró, HAJNIK KÁROLY oldalán folytatta tevékenységét. L. SIKLÓSSY LÁSZLÓ: Az országgyűlési beszéd útja. Budapest, 1939. 248—251. 298. l.

⁶ *Nemzeti* (a *Nemzeti Ujság* folytatása) 1848. december 10.

⁷ *Nemzeti Ujság* 1848. febr. 27.

elején szerződéses viszonyba is lépett, de az ő amúgy is gyéren megjelenő cikkei nem növelhették a lap olvasótáborát. Valamennyi lap már hetenkint négyszer jelent meg, mikor a *Jelenkor* még mindig a heti kétszeri megjelenésnél tartott, akár a XVIII. század első újságjai. Nem kis megdöbbenéssel fedezték fel az egykorú olvasók újságjuk hanyatlásának újabb jelét, mikor kiderült, hogy a *Jelenkorban* megjelent országgyűlési beszédek egy tekintélyes része a *Nemzeti Ujság* tudósításaival betűszerint megegyezik. Ezeket a *Jelenkor* „nem csak szórul szóra átveszi, hanem még ki sem szedeti, de egyszerűen a *Nemzeti Ujság* költségén kiszedett betűkkel nyomatja le“ — írja a *Hetilap*,⁸ amely KOSSUTH szócsöve volt s nem volt gyanúsítható elfogultsággal a konzervatív *Nemzeti Ujság* javára. A *Jelenkor* sértett önértéssel próbál védekezni a vád ellen, de igazi mentséget nem tud felhozni eljárására s ezért magukat a szedőket szólaltatja meg. Kiderül ebből, hogy az eljárást a szedők kezdeményezték; nyilatkozatuk érdekes képet ad a szerkesztőségek és nyomdák közötti viszonyról. „A szemes szedő örömmel könnyít munkáján, ahol teheti. Ez okbul mi észre-vevén, hogy a k[egyelmes királyi] leiratok, üzenetek s némelly jelesebb beszédek (mellyek, mint hallomásból tudjuk, vagy dictáltak, vagy írkokoktól másoltatnak le) majd szóról szóra megegyeznek ... mi a szedés végett kéziratban vagy nyomtatványban nálunk lévő ilyen cikkeket munkahamarítás végett átvettük annál inkább, mert a nyomdai betűk nem lévén tulajdonai sem a *Nemzeti Ujságnak*, sem a *Jelenkornak*, azokrul egyedül a nyomda intézkedhetik“. Ezenkívül „a *Jelenkor* és *Társalkodó* is két betűszekrényvel bír szintazon garmondfajtaból, mit sajátjának állít a *Nemzeti Ujság*“.⁹

A tudósítások szellemi tulajdonjogának kérdése, íme, milyen hamar eltörpül a betűszekrények s szedések birtoka fölötti nézeteltérés mellett! De a *Nemzeti Ujság* ezen a téren is felveszi a kesztyűt: „Tiltakozánk és pedig jogosan tiltakozánk országgyűlési tudósításaink utánnyomatása ellen azért: mivel mi azokat drága pénzzel fizetjük ... De tegyük föl, hogy isteni csoda történt s a *Nemzeti Ujság* tudósítója a *Jelenkor* tudósítójával (?) szóról-szóra egyformán küldék meg közleményeiket, tiltakozásunk még akkor is áll s nem volt helytelen ... mivel mi kiszedetvén lapunkat, azt meg is fizetjük, mit tenni ez esetben a *Jelenkornak* nem volt szükséges ... Ami végre a betűket illeti, melyeket a *Jelenkor* szedői nevében, mint lapunk sajátjait eltagadni erőködik, e tekintetben hivatkozunk t. olvasóinkra ..., kik még jól

⁸ 1848. febr. 29. V. ö. *Nemzeti Ujság* 1848. febr. 15.

⁹ *Jelenkor*, 1848. febr. 24.

fognak emlékezni a Nemzeti Ujság azon számaira, mellyek az országgyűlés kezdetével jelentek meg s mellyek valódi quodlibethez hasonlítottak, midőn egy lapszám némellykor ötféle betűvel is volt szedve, mivel tárgyalmaz miatt a nyomda egyforma betűkkel azt ki nem állíthatá.“ Hogy ezt az állapotot megszüntesse, a *Nemzeti Ujság* szerkesztősége maga öntetett új betűket, kizárólag a saját lapja számára. Ennek következménye lett, hogy az 1848 elején megjelent országgyűlési tudósítások már más betűkkel jelentek meg — mégpedig apróbbakkal s sűrűbb szedésűekkel. Ezeket a betűket leljük fel valóban a *Jelenkorban* is januártól kezdve. Így a *Jelenkor* 1848 jan. 27-i száma a 38. kerületi ülésről tudósít. A tudósítás eleje eredeti, de a 15. sortól kezdve megegyezik a *Nemzeti Ujság* 1848 jan. 25-i számában ugyanerről az ülésről megjelent tudósításunk 29. s következő soraival. Ettől kezdve a betűtípus is eltér a *Jelenkor* szokott betűtől s a *Nemzeti Ujságénak* felel meg. Ugyanilyen teljes azonosság állapítható meg a *Jelenkor* febr. 1. és a *Nemzeti Ujság* jan. 27-i számai között. Itt összesen három beszéd szövege egyezik öt hasáb terjedelemben. Az átvevő minden esetben feltétlenül a *Jelenkor* volt, hiszen a *Nemzeti Ujság* tudósításai a dátum tanúsága szerint előbb jelentek meg.

Kár volna a példákat szaporítani, az eljárást tisztán látjuk az eddigiekből. Azt is, hogy az átvétel elég szűk körre szorítkozott s így a „hírlapváltozatok“ technikájának csak egészen kezdeti fokát mutatja. Hogy is ne, hiszen az átvétellel sem a szerkesztőség, sem a nyomda nem szándékozott kérkedni. A támadásokat követő hetekben a *Jelenkor* megszünteti az átvételeket s az azonos szedéssel nyomtatott részletek ettől kezdve eltűnnek. Márc. 16-án jelenti is HELMECZY újságja, hogy immár rendes tudósítót tart az alsó táblánál GOLUB VILMOS, a felső táblánál FUNTÁK SÁNDOR személyében. Az elmondottak után azonban kétkedéssel kell fogadnunk a *Jelenkornak* azt az állítását, hogy a megelőző időkben is voltak Pozsonyban tudósítói, névszerint MÉSZÁROS KÁROLY, illetve SILLYE GÁBOR és PÓSCH ÁGOSTON.

A hírlapváltozatok keletkezésének e legrégebb magyar példáján láthatjuk, mekkora befolyása van az előállítás külső körülményeinek, a nyomdák felszerelésének s betűtípusainak az újság belső tartalmának létrejöttében is. A hírlapváltozatok így az újság definíciójához lényeges útmutatást adnak. Természetesen a változatok nyújtotta lehetőségekkel való visszaélést a komolyabb újságok mindig elutasították maguktól. Csak „vidéki“ lapok nyugodhattak bele, hogy tartalmuk lényeges részét képezzék az ilyen készen kapott hasábok. A *Jelenkoréhoz* hasonló eljárást ma is megütközés fogadná.

DEZSÉNYI BÉLA.